

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וירא, תשס"ז
מספר 677מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לוט ובנותיו

סיפורן של בנות לוט קצר מאוד – לא יותר מתשעה פסוקים (יט:ל-לח). ואולם כבר בקריאה ראשונה ברור שהסיפור איננו עצמאי וסגור, שהרי הוא תוצאה ישירה למהפכת סדום ועמורה המתוארת בפסוקים שלפניו. אך האם נכון יהיה לקשור אותו רק להפיכת סדום ולמסקנתן המוטעית של בנות לוט, החושבות שהעולם כולו נהרס, או שמא יש להרחיב את המעגל?¹

במרכז הסיפור מתוארים מעשים של גילוי עריות, שהם אסורים ומתועבים במקרא. אבל אין בו נימה שיפוטית כלל. הקורא מזדעזע, אך לשון הכתוב "יבשה" ועובדתית ונעדרת שיפוט. על הקורא האחראי מוטל לבדוק אם תגובותיו הרגשיות הן שלו בלבד, או שמא המקרא מבקש לעורר אותן. זאת עליו לעשות בעזרת בדיקת המקרא על מעגליו הסובבים את הסיפור, יונקים ממנו ומאירים אותו.

כידוע, לוט הוא אחיינו של אברהם, וחשיבות רבה נודעת לרקע משפחתי זה. יש לזכור שסיפור סדום הוא חלק ממחזור סיפורי אברהם (בר' יא-כה). לפני הפיכת סדום ועמורה אברהם עומד לפני ה' ומבקשו שלא ישחית את סדום בעבור הצדיקים שבה (יח:כג-לג), ועל לוט עצמו נאמר בפירוש שניצל בזכות אברהם (יט:כט). כמו כן בסיומו של סיפור בנות לוט מצוינת חשיבותם הגניאלוגית של הבנים הנולדים, המתבטאת בשמותיהם: "הוא אבי מואב עד היום" (לו); "הוא אבי בני עמון עד היום" (לח). שמו של בן הבכירה נטוע ברקע הקרוב של ייחוסו, ואילו בן הצעירה קרוי "בן עמי" על שם העם העמוני העתיד לצאת ממנו.

מן האמור עד כה עולה שכדי לתהות על קנקנו של סיפור לוט ובנותיו יש לבדוק אותו בשלושה מעגלים: 1. מעגל ההווה הקרוב: המעגל הפנימי של הסיפור עצמו בתוך הקשרו; 2. מעגל ההווה המורחב על רקע העבר: סיפורי לוט ואברהם; 3. מעגל העתיד: ההיסטוריה של העמים עמון ומואב.

סיפור בנות לוט בהקשרו הקרוב

בנותיו של לוט מוזכרות לראשונה בסיפור המצור על בית לוט בסדום. בסולם הערכים של לוט ערך הכנסת האורחים הוא נעלה מכול, ולמען שמירתו וכדי להגן על אורחיו הוא מוכן להפקיר את שתי בנותיו הבתולות. למזלן של בנות לוט, התכנית אינה יוצאת לפועל, שכן המלאכים מצילים את לוט ואת משפחתו ומכים בסנוורים את המתקיפים. אך, כמאמר העם, אין התפוח נופל רחוק מן העץ. השקפתן של בנות לוט שווה לזו של אביהן, וכאשר הן נקלעות לבעיה, הן מציעות את אותו פתרון בדיוק.

המניע של בנות לוט הוא אלטרואיסטי. הן משוכנעות שהעולם כולו נחרב, ורק בידן להציל את האנושות מכיליון.² לדעת הבנות, ערך קיום העולם הוא ערך נעלה, ולהגשמתו הן מוכנות לעבור על גילוי

¹ "זקוביץ דן בצורך לשאול בכל סיפור על מידת עצמאותו ראה: "עלה קרח ... עלה קרח – מעגלי פרשנות בסיפורת המקראית", מחקרי ירושלים בספרות עברית ח (תשמ"ה), עמ' 7. גם ע' פריש מביא דוגמאות מן המקרא, ובהן לא ברור אם אמירה שיפוטית בפי אחת הדמויות שבסיפור אכן משקפת את דעתו של המחבר. לדעת פריש, מעגלי ההקשר ההולכים ומתרחבים מסייעים לזהות את עמדת המחבר. ראה: "מעגלי הקשר לעומת נקודת בקורת", דפים למחקר בספרות 9 (תשנ"ד), עמ' 176.

² כך מפרש המדרש את מחשבתן של בנות לוט: "שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול" (בר"ר נ"א, ח), וכמוהו מפרשים רבים אחרים. רבנו בחיי מראה שהכתוב אינו מגנה את מעשיהן: "ומפני זה לא תמצא שהזכיר בהן הכתוב לשון

עריות עם אביהן. הן האב הן הבנות חושבים שהמטרה מקדשת את האמצעים, ואף על פי שמדובר באמצעים מיניים לא מקובלים ואף מתועבים, אין הם מהססים להשתמש בהם. אבל חז"ל מדגישים את כוונתן החיובית של בנות לוט: "שנתכוונו לשם מצווה" (נזיר כג ע"א). יזמתה של האחות הבכירה זוכה לדברי שבת: "ותבא הבכירה. א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה: לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשביל לילה אחד שקדמתה בכירה לצעירה, זכתה וקדמתה ארבעה דורות בישראל למלכות" (שם, ע"ב).³

סיפור לוט ובנותיו בתוך שרשרת סיפורי אברהם

בתוך הסיפור העיקרי של אברהם ואשתו ובנו הממשיך, שזור סיפור לוט ואשתו ו"נשותיו" (= הבנות) ובניו. כך משולבים זה בזה בשורת הולדת יצחק, העימות בין אברהם ובין ה' בעניין הפיכת סדום, הצלת לוט ובנותיו, השקפת אברהם על סדום, לוט ובנותיו, לקיחת שרה על ידי אבימלך והולדת יצחק. ויש לשאול: מה חשיבותו ומטרתו של מבנה משולב זה של סיפורי המשפחות השונות – משפחת אברהם ומשפחת לוט? מקובלים על ידי דברי פולק,⁴ שלפנינו מערכת מורכבת של הקבלות וניגודים, שמטרתה להדגיש את הניגוד שבין המשפחות: "צאצאיו של לוט טבועים אפוא בחותם התועבה, ואילו בית אברהם עומד בסימן הגשמתו המופלאה של יעוד משמים". עם זה אין להתעלם מן הדמיון שבין לוט ובין אברהם, דמיון המבטא את החיוב בדמותו של לוט. לוט שהה בחברתו של אברהם במשך שנים, מאז בא עמו מאור כשדים, ובהן למד מאברהם את ערכה של הכנסת אורחים. בזה הוא נבחן, ובוזה הוכיח שהוא ראוי להינצל מעונשה של סדום. השקעתו של אברהם באחינו במשך השנים נושאת פרי – התנהגותו החיובית בסדום. ואם נראה בזה את הנימוק להצלתו של לוט בזכותו של אברהם – "ויהי בשחת א-להים את ערי הכנע, ויזכר א-להים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה" (יט: כט), הרי נוכל לומר שלא רק זכות הקשר המשפחתי הביאה להצלת לוט, כי אם גם התנהגותו כ"צדיק בסדום" בזכות חינוכו בעבר על ידי אברהם דודו.

סיפור הולדתם של בני לוט צמוד לסיפור אבימלך ולסיפור לידת יצחק. בשלושת הסיפורים הללו מצוי הפועל המנחה "ילד": "ותלד הבכירה בן ... והצעירה גם היא ילדה בן" (יט: לז-לח); "וירפא א-להים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו" (כ: יז-יח); "ותהר ותלד שרה לאברהם בן ... ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו, אשר ילדה לו שרה יצחק ... בהנלד לו את יצחק בנו ... כי ילדתי בן לזקנתי" (כא: ב-ח). מן ההקשר ומן המילה המנחה מתברר שבשלושת הסיפורים הללו מודגש רעיון אחד: לידה איננה מאורע טבעי, אלא היא טעונה ברכת שמים (בסיפור אבימלך מוצגת העקרות במפורש כעונש, והלידה כביטוי של מחילה). לפיכך גם הולדת בני לוט, למרות הנסיבות הלא מקובלות, היא ברכה אלוהית.

סיפור לוט ובנותיו על רקע הולדת העמים מואב ועמון

בתוך רצף של מצוות בפרשת כי תצא, לאחר קובץ של איסורי עריות, מופיע איסור נישואין עם עמון ומואב: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם" (דב' כג: ד).⁵ הפסוק הקודם לאיסור חיתון זה הוא הפסוק הדין באיסור נישואין עם ממזר, ויש לשים לב שרק בממזר, בעמוני ובמואבי קיים האיסור הקיצוני של עשרה דורות.

מן החוק בספר דברים נראה שהעמים מואב ועמון מוקצים ומגונים בשל הולדתם המגונה, והיחס אליהם שלילי. אך לא כן. גם במעגל זה, שעניינו מואב ועמון בעתיד, הדברים מורכבים והמקרא מכוון אותנו שלא להסתפק בציוני הגנאי.

רות המואבייה, אשר מוצאה מוזכר רבות במגילת רות, היא אם סבו של דוד המלך. אם-כן, שושלת המלך המשיח מוצאה מלוט ובנותיו. כבר בתוך הסיפור, מוצא המדרש את הבן החשוב שייוולד בעתיד הרחוק: "ר' תנחומא משום ר' שמואל: 'ונחיה מאבינו זרע' – אותו זרע שהוא בא ממקום אחר, ואי זה? זה מלך המשיח" (בר"ר מט, ח).

מ' וינפלד מציג את המשותף שבין בנות לוט, תמר ורות: "המשותף לכל הנשים האלו – שכולן תרמו להולדת דוד. אלמלא מואב לא היתה נולדת רות, שממנה יצא עובד אבי ישי אבי דוד, ואלמלא תמר לא היה נולד פרץ שממנו יצא בעז אבי עובד".⁶ הכללתן של בנות לוט בקבוצת אמהות אשר השיגו את בניהן

זנות בכל הפרשה, לפי שכוונתם היתה לשם שמים". לעיון פרשני מפורט בפסוק זה ראה א' שלוסברג, "ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ", סיני קי"א (תשנ"ג), עמ' קמא - קסו.

³ דברי חז"ל מרמזים לרות המואבייה, אם סבו של דוד המלך, שהקדימה את נעמה העמונית אמו של רחבעם בן שלמה.

⁴ פ' פולק, הסיפור במקרא – בחינות בעיצוב ובאמנות, ירושלים תשנ"ד, עמ' 196 - 197.

⁵ אמנם הכתוב שם מנמק את איסור הנישואין לעמון ולמואב בכך שלא קידמו את עם ישראל בלחם ובמים כאשר יצאו ממצרים, ושכרו את בלעם לקללם. אך נראה שגם ההקשר של גילוי עריות חשוב. ראה על זה: Von Rad, *Studies in*

G. Deuteronomy, London 1948, pp. 20-21

⁶ מ' וינפלד, עולם התנ"ך, עמ' 130.

בתחבולה, כאשר שתיים אחרות זוכות לברכות ולגיבוי מפורש, וכולן אמהות לבית דוד, מחזקת ומגבירה את הנימה החיובית כלפי מעשיהן.

לסיכום, סיפורן של בנות לוט הוא סיפור פרדוקסלי של דבר והיפוכו: כוונה טובה ונאצלת לצד מעשה מתועב. סיפור זה דורש מן הקורא יחס דו-ערכי לכוונתן הסובייקטיבית של בנות לוט, בד בבד עם יחס של דחייה מן המעשה של גילוי עריות. ליחס כפול זה כלפי מעשיהן של בנות לוט יש עדות בכל המעגלים שבהם נבדק הסיפור: במעגל המצומצם של הסיפור עצמו בהקשרו המיידני, במעגל של סיפורי אברהם ולוט ובמעגל של העמים מואב ועמון.

יעל צהר

המחלקה לתנ"ך

ושוב "מבראשית"; אנו מתחילים מחזור חדש של "הדף השבועי" מטעם המרכז ללימודי יסוד ביהדות. תודתנו לכל החוקרים, המרצים והנלווים אליהם, המשלבים תורה וחכמה במאמריהם ומביאים את תורתה של בר-אילן לעשרות אלפי לומדים. אנו מצפים לכותבים נוספים שיצטרפו אלינו ויתרמו מחמתם לדף השבועי.

ד"ר מאיר רפליד
ראש המרכז

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע